

Mi újság a gyermekirodalomban?

Sajnos, régóta nem vagyok már gyermekolvasó, hogy önfeledten szállhatnék alá a gyermekirodalom rejtelseibe. De szakértője sem vagyok a gyermekirodalomnak, ami óhatatlanul — bár eléggé nem helyteleníthető módon! — vonja maga után a kegyesen gögös, felnőtt leereszkedés érzését, valahányszor gyermekkönyvet veszek a kezembe. Ha ez így is van, bizonyára nem ésszerű bevallani, mert valamóssal önmagamnak állítok ki szegénységi bizonyítványt. Hiszen jól tudom, hogy a gyermekirodalom mindenféle felnőtt műveltségnek az alapja, s jól tudom azt is, hogy halhatatlan gyermekirodalmi művek születtek a múltban, és nyilván születnek majd a jövőben is. Előítéletemről — mi másnak nevezhetném? —, azt hiszem, mégis számot adhatok, mert sok olyan gyermekirodalmi alkotást idézhetnék, amelynek olvastán nem leereszkedést, inkább valamiféle cinkosságot éreztem, hogy no lám, felnőttként is lehet önfeledten örülni a kalandos cselekménybonyolításnak, a mesei fordulatnak, a nyelvi leleménynek, a játékos szócsendítésnek. Ebben a cinkosságban pedig annak a jelét látom — bár ne tévednék! —, hogy nem vezett ki belőlem az érzékenység a gyermekirodalom értékei iránt sem.

A jelzett elfogultsággal, de az önfeledt pillanat örömét keresve, próbáltam tájékozódni az elmúlt év gyermekirodalmi kötetei között. Eljárásom alighanem méltánytalan, hiszen egyetlen év kiadói termése (amelynek alakulása, mellesleg szólva, számomra áttekinthetetlen tényezők összjátékától függ) nem vallhat feltétlen érvénnyel gyermekirodalmunk színvonaláról. Mentegetőzhetném azzal, hogy hát olvasóként jogom van a tetszésem szerinti választásra. De a mentegetőzés végső soron felesleges, mert szakmai illetéktelenségem tudatában a kiadói tevékenység mérlegelésének gondolata meg sem kísértett. Nem mérlegeltem, hanem egyszerűen tudomásul vettem, hogy az 1975-ös év folyamán a Ion Creangă és a Kriterion Könyvkiadó jelentett meg nálunk magyar nyelvű gyermekkönyveket. Tudomásul vettem azt is, hogy az 1975-ös év kiadványainak jegyzékén eredeti művek és fordítások, kortárs és klasszikus szerzők egyaránt szerepelnek. Az arányok megítélése nem állt szándékomban. Akaratlanul is feltűnt azonban, hogy az év kiadói gyermekvers-termése meglehetősen szegényes, a gyermekeknek szóló színpadi művek közreadása pedig — egyelőre ígéret maradt. Ezen a műfaji aránytalanságon érdemes volna elgondolkozni, mert egyáltalán nem titok, hogy a gyermekeknek szóló költészet gyermekirodalmunk legnépszerűbb, a legtöbbektől és a legeredményesebben művelt ága, mint ahogy az sem titok, hogy az óvodai és az iskolai gyermekközösségek állandóan igénylik az előadható színpadi alkotásokat. Elgondolkozni, persze, azoknak kellene, akik válaszolni tudnának például arra a kérdésre: hogyan lehetséges, hogy 1975-ben egyetlen szerző egyetlen kötete (Majtényi Erik: *Nagy kenyér, kis egér*. Kriterion Könyvkiadó) képviselte virágzó gyermekköltészetünket?

Azt hihetné valaki, hogy a verses és a színpadi műveket 1975-ben a szép-prózai írások szorították ki a gyermekkönyvkiadásból. Csakhogy az 1975-ös jelzésű, gyermekeknek szóló prózakötetek száma sem túlságosan nagy — alig haladja meg az egy tucatot —, s ezeknek a köteteknek is csak egy része vall közvetlenül gyermekirodalmunk színvonalának alakulásáról: a kortárs hazai magyar szerzők első kiadásban megjelent, eredeti munkái (valamennyit a Ion Creangă Könyvkiadó jegyzi). Fél kezemen előszámálhatom őket: Bajor Andor: *Hóvirágmész*, Gagy László: *Doktor Fürge*, Marton Lili: *Elek nagyapó*, Sipos Bella: *Hét guzsaly aranyszősz*, Szépréti Lilla: *Napot járó pillangó*, s hozzájuk számíthatom még Horváth István *Egy gyöngyszem*, két *gyöngyszem* című kötetét is, amelyik a második kiadásban újabb magyarozdi népmesékkal bővült. A felsorolt kiadványokat ütöttem fel tehát, az olvasói élmény melegére vágyva, de be kell vallanom: csalódtam. Gagy László tisztés „nagyapai” és Szépréti Lilla nem kevésbé tisztés „szülői” történet-füzére hidegen hagyott. Valamivel több örömet találtam Sipos Bella és Horváth István meséiben, bár az előbbtől egy árnyalattal több „csángóságot”, az utóbbtól viszont

egy árnyalattal kevesebb „magyarózdíságot“ vártam volna (Sipos Bellától, ha egyebet nem, hát több olyan furfangos történetet, mint a *Fából faragott tehénke*, Horváth Istvántól pedig — hiszen könyve nem szakkiadvány! — kevesebb ragaszkodást a népi mesemondás esetlegességeihez). Zavartalan élményt Bajor Andor kötete sem nyújtott. Bajornak ezúttal inkább a mesterségbeli tudását csodáltam, azt a leleményességet, amellyel a legjelentéktelenebbnek látszó ötletből is mesét vagy karcolatot sikerít... A legszívesebben Marton Lili életrajzi írását olvastam. Nem mintha a könyv hibátlan volna (elég sok benne a felesleges ismétlés, az aránytalanság). Az a mód azonban, ahogy az író elfogadtatja Benedek Elek „társzerzőségének“ fikcióját, idézetek és személyes vallomások kettős tükrében villantva fel a nagy mesemondó alakját — kiadói eseményné avatja művét.

Lehetséges, hogy elfogult vagyok, lehetséges, hogy érzéketlen vagyok, de határozott véleményem az, hogy egyetlen figyelemre méltóbb mű egy egész esztendőben — sokkal kevesebb annál, amivel gyermekirodalmunk becsülni tudná — és becsülnie is kellene! — önmagát.

Mózes Huba

A Wechel-kiadók: a könyvnyomtatás fontos fejezete

A XVI. század végének és a XVII. század elejének szellemi mozgalmait jól ismerő oxfordi egyetemi tanár, R. J. W. Evans új tanulmánya a sajtótörténet értékes, minket is érdeklő fejezetét, a Wechel kiadók történetét és kiadványaik jegyzékét mutatja be.* E látszólag távoleső művelődéstörténeti mozzanatnak olyan összefüggései vannak, amelyek számai hozzánk is elérnek.

A könyvnyomtatás első századaiban (s nemritkán később is) a könyvkiadás nemcsak gazdasági vállalkozás, mesterség volt, hanem nehéz és komoly szellemi foglalkozás, apáról fiúra szálló „örökség“, amely dicsőséget szerezhetett ugyan, de a háborúk korszakaiban örökös kockázattal és teljes bukással járhatott. A kiadók — mint ismeretes — bizonyos szellemi áramlatok képviselői is voltak, s nem várták tétlenül a kéziratok benyújtását, hanem megszervezték, maguk köré csoportosították, gyakran anyagilag is támogatták a gondolkozásban hozzájuk közel álló szerzőket. A kiadói tevékenység, amely elválaszthatatlan volt a nyomdászattól, kialakított kiadók és szerzők rendszeres kapcsolatát, ama szellemi szálakat, amelyek bizonyos fokú közösségbe fűztek egymástól sokszor távol eső országokat is. Ez a tevékenység elválaszthatatlan volt a könyv árusításától. Az adásvétel legfontosabb szinterei a vásárok voltak. Henry Estienne francia tudós nagy elismeréssel ír a frankfurti vásárról, dicséri az ott található könyvek nagy választé-

kát és a vásárlóközönség nemzetközi összetételét. Szerinte Frankfurt a műzsák és a türelem városa, virágzik benne a kultúra, és nem ér el hozzá a harci kürtök hangja.

Abban az évben, amelyben Estienne elogiumát megírta, 1574-ben Frankfurtban telepedett meg Andreas Wechel, egy híres hugenotta nyomdászdinasztia második nemzedékének sarja. Apja, Chrétien Wechel, 1520-ban Párizsban alapított nyomdát, és többek között ő adta ki Rotterdami Erasmus sok művét. Andreas először Párizsban lépett apja örökébe, de a Szent Bertalan-éji mérszárlások után távoznia kellett Franciaországból; Frankfurtban két évig sikeres munkát fejtett ki. Halála után az örökség megosztott a két, ugyancsak francia származású vő, Cludius Marnius és Joannes Aubrius közt, akik a XVI. század végén Frankfurt legbefolyásosabb nyomdászaik voltak.

Aubrius halála után özvegye és fiai, most már a negyedik nemzedék, Hanauba rendezték be a frankfurtival egyenlő feltételek között működő nyomdát. Mindkét kiadónak hozzáértő irányítója Marnius volt. Halála után, 1610-től kezdve a kezdeményezést Aubrius két fia, Daniel és David vette át, s a következő évben, 1611-ben több mint száz könyvet adtak ki. A közben feszültté vált politikai helyzet azonban nemsokára a könyvkiadásban is éreztette hatását, s az értékesebb kiadványokat a helyi igényeket kielégítő könyvek váltották fel.

A század közepén a harmincéves háború hullámai teljes erővel növeltek fel Frankfurt környékén is, s a Wechel kiadók európai jelentősége megszűnt, bár

* R. J. W. Evans: *The Wechel Presses: Humanism and Calvinism in Central Europe 1572—1627*. The Past and Present Society. Oxford, 1975.

az utódok Hannauban még egy évszázadon át nyomtattak jelentéktelen, olcsó könyveket.

A szerző számba veszi, milyen jellegű könyveket adtak ki több mint ötven évig, egész Európát átfogó tevékenységük során a Wechel kiadók, valamint azt, hogy kik tartoztak a munkatársak köréhez. A kor szellemének megfelelően első helyen Nyugat- és Közép-Európában egyaránt igényelt görög és latin klasszikusok állottak (Homérosz, Démoszthenész, Cicero, Plautus, Juvenalis és mások), azután a népszerű s az egyetemen használt görög és latin nyelvtanok következtek (Ramus, Clenardus, Sylburg), valamint az ismert humanisták (Justus, Puteanus, Lipsius, Rantzau) művei, továbbá földrajz- és történelemkönyvek (az ókori történetírók és geográfusok munkái), a római birodalom történetét feldolgozó vaskos monográfiák, német, spanyol, angol, amerikai történelmi és földrajzi művek, régi és új orvostudományi tanulmányok s különböző filozófiai könyvek; kiadványaik között szerepelnek haladó szellemű írók: Giordano Bruno, Peter Ramus, Kepler és mások munkái. A Wechel kiadók, a hugenotta hagyományoknak megfelelően, a humanizmus és koruk haladó szellemű termékeit jelentették meg.

Minket közelebről érdekelnek azok a kiadványok, amelyek e kiadók közép-európai, sőt hazánkkal fenntartott kapcsolatát tükrözik. Meglehetősen hosszú ideig a Wechel-örökösök érdeklődéssel figyelték és támogatták Közép- és Kelet-Európa szellemi életét. Több értékes munkát adtak ki Moszkva, a török birodalom, Lengyelország és Magyarország múltjára és akkori jelenére vonatkozóan. Így például J. Bongars „szerkesztésében“

jelentették meg a *Rerum Hungaricarum Scriptores Varii* című munkát. Zsámboki János itt adta ki Bonfini krónikáit. Bongars példáját követve, Bohemia múltjára vonatkozó történelmi tanulmányokat jelentettek meg. Egy Kolozsvárról elszármazó morva orvos, Jordán Tamás rendezte sajtó alá Dubravius Csehországról szóló nagy munkáját. 1578-ban két hazai vonatkozású könyvet adtak ki, az egyik Leonhart Gorecius *Descriptio Belli Iuoniae Voivodae Vallachiae* című munkája, a másik J. Lasicius *Historia de ingressu Polonum in Valachiam*-ja. A Wechel testvérek adták ki Lazius bécsi orvosnak és egyetemi tanárnak hazánk múltjával is foglalkozó történelmi művét, a *Rei publicae Romanae in exterius provinciis... constitutae commentarii*. De náluk jelent meg második kiadásban Szamosközy István (Zamosius) feliratgyűjteménye, a római kori Dácia feliratait és történetét tartalmazó *Analecta lapidum veterum et nonnullorum in Dacia antiquitatum*-ja. Bizonyos huzavona után ugyancsak a Wechel testvérek adták ki Szenczi Molnár Albert imádságoskönyvét (1621), latin—görög—magyar szótárát (1621) és Kálvin *Institútiójának* magyar fordítását. Ez utóbbi 1624-ben Hannauban jelent meg.

Evans tanulmánya új fényt vet a XVI. század végi, XVII. század eleji Európa egyik jelentős művelődési mozgalmára, amely a kálvinizmus szellemi gondozásában jelentkezik. Tudományos nyomozásaiból és elemzéséből kiderül, hogy a könyvkiadás és a könyvforgalom története rávilágít azokra a módzatokra és szellemi áramlatokra, amelyek a középkori Európa különböző részeit összekapcsolták, és hozzájárultak a közös európai műveltség kialakításához.

Bodor András

A világosság erkélye és látványai

Szöcs Géza első kötete* korántsem az egyértelmű versek sorozata. A kortárs költészet ama törekvése, amely „a vers minden olvasatban vers“ tételben fejeződik ki — itt elég, ha Jacques Roubaud nevére gondolunk —, Szöcsöt is jellemzi. Minden olvasatnak megfelelően egy értelmezés, amiből az következik, hogy költészetének egészét is különféleképpen lehet meghatározni. Az

eddigyi kísérletek igazolják ezt a megállapítást: Kántor Lajos képlete (e költészet egy tizennyolc éves fiú önkifejezése) éppoly jogosult, mint a Láng Gusztáv (költői mítoszkeresés). Az első verzió csábító lehetőséget kínál: összehasonlítás a ma 26 éves Dominique Tronnal, akinek 18 éves korában megjelent kötete (*La Souffrance est inutile*) példás egyezéseket villant fel. A második lehetőség: „demitizálni“, hogy eljuthassunk Szöcs szimbólumainak mitogenetikus funkciójáig. Az itt következő olvasat

* Szöcs Géza: Te mentél át a vizen? Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1975.

nem elvében, csak nyelvben különbözik az előzőktől és abban, hogy a sietőséget azért tartja fontosnak, mert költészetünk olyan útján indult meg ez a költő, amelyik hazai irodalmunkban régóta járatlan.

Melyik ez az út? — Régi könyvtárak katalógusaiban különös írástételre lesz figyelmes a kutató: ma már elfeledett, eltemetett költők párodalas füzetkéire, amelyeknek ilyen címeik vannak: *Hálaadás XY gyermekének születésekor* vagy *N.N. boldog házasságát köszöntő költemény* vagy *Ünnepi költemény YZ hivatalába való beiktatásakor* és sok temetési emlékbeszéd. Ezek az írások nem szerepelnek irodalomtörténetekben, soha senki nem elemezte őket, bár az a kérdés, amit felvetnek, figyelemre méltó: mi a hétköznap ünneppé-válásának lényege? Mi az Ünnepe? — kérdez Szöcs — és a dolgokban megfoghatatlanul lapangó ünnepszubsztanciát igyekszik megtalálni.

Ehhez a hagyományhoz is visszanyúl Szöcs Géza, amikor életünk formapontjait keresi, az emberi lényegükben változatlan archékban: születésben, gyermekkorban, kamaszodásban, szűretben (a férfivá-érés és ráébredés a szóra), szerelmekben, halálban. Lírájának rejtett teleologikuma: kimutatni, hogy az élet eseményeinek értéke költészeté változathatóságuktól is függ. A Gondolat és a Zene kézenfogva jár ezekben a keresésekben, mint a *Hahota* fiúja és lánya, egységük a szerelem, a Vers. Sokszor előfordul, hogy az egyik megelőzi a másikat, ettől függően lesz hangsúlyozottabb az intellektuális vagy a költői elem. Költészetének szuverenitására utal, hogy a közvetlen elődök hatása csak nyomokban mutatható ki: Lászlóffy Aladár intellektualizmusa, Szilágyi Domokos formajátékai, Palocsay Zsigmond modern animizmusa és sajátos grafematikus-alapú verstördelése. De ismételjük, nem meghatározó ez a hatás, sokkal fontosabb az a szándék, amelylyel Szöcs „a régi magyar költészet rejtett értékei és furcsaságai” feltárásának legutóbb annyira előtérbe került programja felé fordul, noha időben — és kimutathatóan — csak az anagramma-versekig. De ez nemcsak a költészeti hermeneutika kérdése, hanem történelmi is: Szöcs Géza 1950-es nemzedékét már nem érinti a háború „durvaszerkezete”, a békeidő költészete ez, a békeidő sajátos problematikájával, beleértve a „kultúréményt” is. Így ír Karinthy a béke-korról: „...felragyogó szemmel emlékezem a »béke« korára, mely csupa esemény volt és csupa izgalom és mesélni szeretnék e nemzedéknek — mely ágyúörgésben, gépfegyve-

rek zajában nevelkedett — a nagy időről, melyeknek tanúja voltam.” Ennek a kornak a jellemzője, hogy a költészet önmaga számára is problematikussá és ezáltal tárgyvá válik, és az élet része lesz éppúgy, mint egy szokás vagy életszükséglet. Nem értem azokat, akik — megkülönböztetések nélkül — a „könyvélményt” a költészet szempontjából másodlagos értékűnek és jelentőségűnek tekintik az ún. primér élményhez viszonyítva. Igazuk van akkor, ha a kultúrémény megmarad önmagában, és nem fordul vissza soha megoldásként a létproblémába, amiből származott. (A nagy Bartók-versek kultúréményéből is fakadtak.) Ez a régebbi eredetű kritikai *tic* meggátolhat bennünket abban, hogy a „lekönyvélményezett” vers kódját megfejtve felmutassuk azt az értelmi problémát, amelynek megoldása.

Az első szonett egy révült pillanat leírása. Hogyan jelenik meg a révület a versben? Az elemzést itt a vers végével kell kezdenünk: a szerelmes keze el ejti a rózsát. Miért ejti el? Mert nem a kezére figyel, hanem másra, olyan erősen, hogy figyelmének már nincs is mértéke. Most a tekintet szükségszerűen arra siklik, akire szerelmese ilyen erősen figyel. Az nagyon boldog lehet, a költő ezt úgy érzékelteti, hogy megállítja a pillanatot; mint egy fokozatosan lassuló filmfelvétel, olyan ez az időszalag, most a moccanatlanság pillanatában vagyunk: „a bölcs kútmélyeken megállt a jég / s biztosan most a kút jegére fagyott / a tükörkép is amit a hold hagyott a templomkert kútjában.” E boldogság egyetemes, annyira, hogy a vén víz is magában felelji a holdat. Ha most visszaállítjuk a képek eredeti sorrendjét, kiderül, hogy mindaz, ami a valóságban a szerelmi révület epifenoméneje, ebben a versben annak okává változott. A pánboldogság általánosságából, a révült természetből az egyedi rózsába költöző tekintet képszerűen teremti újra a révület belső körforgását. Ennek a mozgásnak a tettenérése avatja a verset a szerelmi sorozat kiemelkedő darabjává. Ezek után érthető a *Talajpápa* keserősége: „Vacogni nem fogok kivarr / engem a só mint Stendhal ágát / úgy járom majd mint csont-ikon / a csenddel bélet kő világát.” Ez a keserűség abból a felismerésből származik, hogy az ember csak néhány-szor lehet osztályosa a révület-erősségű érzelmeknek, de tartósan nem élhet benne. A költő önnön képtelenségét az ilyen érzelem folyamatosságára sorsként ismeri fel (a költészet klasszikus fordulata): „Mert annak a sorsa telt be rajta / ki az örök szerelmet akarta.”

A következő fordulatban meg kell magyarázni a szerelmi révület kivételessé-

gét, ezt a csodát. Az ész erre csak úgy képes, hogy a csodát, az álomszerűt a csodák világából származónak tekinti. A szerelem idejét megragadni akaró költő látja, hogy ez az idő lejár: „idő hol van hol? vagy úgy kiválott / a dolgokból mint holtból a lehet?” Az animisztikus szemlélet azért jelenik meg, mert az idő a két szerelmes számára összekapcsoló érzelmi *szubsztancia* volt.

A kedvessel való újratalálkozás éppen az időszubsztancia kíméletlen valósága miatt lehetetlen, ezért a költő kénytelen az álomalatti kútba, az emlékezetbe leszállani (*Három medve dörmögött*). Közben megfigyelhetjük a rimjátékok; gondolattól gondolatig nem gondolat visz. hanem zene: „kútfedőre, / álomalatti kútnak három öre — mintha a vízbe bukó bűvár gurgulázását, löcsbölését hallanók. A „kedvessel való képzeletbeli találkozás” ismert motívuma többször felbukkan, például *A kéz mélyiségei és emlékezete* című versben is, majd egyre gyengül, és egyre nosztalgikusabbá válik, egészen a Tóth Árpádra emlékeztető anagramma-farigcsálás gesztusáig.

Végül az ősz érkezik. A közelítő tél ellenfényeként többször visszakísért a mentamezők hús zöld színe. A zöld és vakítófehér közé szorult költőnek ki kell törnie. A kitörés színe a *vér*, a mákony. a szüret lényegét kifejező szín. A bacchanáliában felsejlik az elmúlás (*Fölfogni*), és a következő szonettben tudatosul az elmúlás ténye, a szerelemnek és játéknak vége (*Mondják: Fölfogni...*). A költő most a reflexióhoz menekül, hiszen már csak az emlékezetbe való lejegyzés tudja úgyahogy megmenteni a varázst. Mivel az elért szépséget meg kell tartani, a gondolat megfogalmazza a pillanat öröklétkbeni feloldásának programját (*Szíved megnyugszik majd*). Az öröklétkkel való kapcsolatteremtés úgy lehetséges, hogy a költő rátalál az öröklét egyetemes szimbólumára, a Holdra; az emlékezés világára kiterjesztett gravitációja pedig e volt-dolog és minden dolog héján tartja a megnyugodottat. A szonett-koszorú befejezésének feszessége a nyugalom szükségszerűségének tudatából fakad; nem tényleges nyugalom ez, nem lankadás, hanem az új sötétre váró lecsavart lámpa pislogása. A szintézis-szonett méltó befejezés: egycsokorban az összes főmotívumok, és ha e főmotívumok közül is elhagyjuk a csak viszonylagosan fontosakat, legvégül a cím világit majd mint örökláng, a DE IMMORTALITATE AMORIS.

A rímek végig választékosak: a fellelem—félelem teljes és tiszta ríme, a balagó—billegő, olvadó—alvadó, kóstolón—füstölön, vérbelü—vérbeli már-már Ba-

bitsra emlékeztető kínos pedanciája minden pillanatban Szócs költői erényeit és kettős természetét csillogtatja. Rímeiben az alkatilag par excellence trubadúr-költő mutatkozik be, aki villogó rímek és asszociációk kedvéért (ekkor a szerelmes-költészet kisujja hegyét véli érinteni) egy bonyolult gondolatot bárnikor szecskává aprít, torzón hagy, erőszakosan és cinkosan elfelejt azért, hogy a zenei harmónia a vers különböző felhangjain viszsztatérjen. És néha tényleg felmerül bennünk a kétely: vajon olyan motívumok, mint pl. a „Hold leszünk” vagy „éj a hold időszak”, a másodszori használatkor tényleges tartalmi elemek maradtak-e, vagy pusztán a szonett belső álanaforái? Nem tudjuk. A töprengés mindenesetre érdekes.

E versekben többször felbukkan a *bel-ső végtelen* fogalma. Miféle obskurus dolog ez az állandó hivatkozás a külső és belső mélyekre, amely mintha az ellenőrizhetetlen jelentések birodalmába parittyázná az elmét? — kérdez az olvasó. Itt lép fel a Szócs Gézával kapcsolatban sokat emlegetett Weöres-hatás, a költészet filozófiájában és nem formájában. Kimondottan erről a formaélményről színdentem csak e versek talán legszebbike, a *Kopjafa* kapcsán lehet beszélni. Ebben érezhető a dinamikus mozgásvers-modell, a guruló verssor-kigyó ritmikája, mint amilyennel pl. a *Fughettában* találkozunk. Szócsnál a belső végtelen filozofikuma korántsem a keleti filozófia és irodalom hatásától származik. Itt a belső végtelen a kompozíciót szolgálja, és csak másodlagosan válik filozofémává, jelentőelemmé. Ilyenformán: „A kompozíció befelé mindig fokozza a dolgokat: olyan, mint egy állat, melynek letépték a jobb lábát, a bal veséjét és az egyik agyarát, mire maradék-kontúrjain belül fejleszt ki egy új biológiai egyensúlyt; ha tovább nyirbálják, újból a maradék fog egy szervezetbeli harmóniát fejleszteni: gyanús állat. A lélek kapva-kap egy ilyen kompozíciós-rutinton és minden értelmetlen torzón belül alkot egy rendszert; minél kaotikusabb vagy szétesőbb a szeme-ügyvébe esett töredék, annál nagyobb kéjjel szerkeszti meg rend-sémáját: kiegészíti a torzót, de nem kifelé, az ideális egész felé, hanem befelé, a súlyvonal köré szerkesztett mértani ábra köré.” (Szentkuthy Miklós *Prae* című művéből idéztem ezeket a sorokat, Szócs Géza látásmódjára hatással volt ez a mű, sokszor, a prózai numerus felé közelítő verseiben a Szentkuthy-mondat amorf töbréteguése, kattogása sejlik föl.) A kompozíció belső végtelen-tengelye tehát harmóniatengely, a lélekbe a költő a világ elemeit

építi be, és fordítva — innen származik *kompozitorikus animizmus* és metafora-építésének szabályszerűségei.

Szinte hihetetlen, de e versekben a hideg tárgyak, OBJEKTUMOK mindig funkcionális elemként vannak jelen (megszámoltam), nem pedig problémaként, a gondolat körülfonja őket és magába építi, de nem villan ornamentika nélkül rájuk, vagy nem cikázik dolog és maga között, mint például (találomra vesszük e példát) József Attilánál: „Magyar Alföld — gond a dombja: / temploma cövek; / talaja mély aludtjei, de benne / hánykolódnak szögletes kövek“ (*Magyar Alföld*). A dolgokra való sajátos, általában közvetett és funkcionális vonatkozás Szöcs imaginárius világát hozza létre; az egész világ él, lélegzik; a rengeteg zoológiai kevercs, az egész metaforikus óslénysereglet mind egyvalamit sugall: ha nem vagyunk minden pillanatban elég gazdagok, ha nem működik elég magas hőfokon értelmünk, érzékeink, képzeletünk, érzelmeink, akkor azt kockáztatjuk, hogy egyedül maradunk, szemben a dolgokkal, a léttelenség hideg ítéletével. Tagadtnak a dolgok: itt hóbívalyok, iynx-madarak, tükör-bagoly, Óriás-Horizont-Madár, hollószőrű farkasok, vén harcsa (az Utolsó Kérdés Hala), rézbaglyok, monostormadár, holdveréb, üvegvarjú, denevérek, pergamentkutyák stb. vannak. E jelentés animizmus biztosíték arra, hogy az esetleges egyedüllét riadalmát mindig feloldja valami: a forma.

Következnek a mese-versek: a *Heaven's Temple; Bátyám, Nin; Azt hiszem a fehér kövön aludtam...*, a gyermekkor értelmének felmutatásai. Íme, ezek voltak gyermekkori érzékenységünk formái és alakzatai. (Elemezhetetlen versek ezek; meg merte-e próbálni valaki gyermekkor kedvenc Andersen-meséjét, például a *Waldemar Daa és lányait* elemezni?) Ilyen tiszta érzelmi modell keresése következik, keresés, a gyengébb versek illusztrálják ezt (*Who's who; Az író és a kerekék; Neved betűi ablakok*).

E költészet jelentésének kulcsa, a Fordulópont-Vers a *Kapkodnád te is fejed*. A kötet e versében kerekedik először felül a morális ész nyelvtana a játék nyelvtanán, ebből fakad az Üzenet. Felocsúds-versek ez, a fenyegetett ember első mozdulatáé, aki összefogja mellén a szétnyílt ruhát. A költő új, szigorú feladataira ébred, olyan imperatívuszokra (a moralitás *kategóriáját* kell használni), amelyek elől nincs kitérés. A világ teljes egészében az emberbe költözött, és a poharas polc csörömpölése tompán, de mégis oly vigasztaló szózatként hangzik, mint? Nincs hasonlat. Magunknak kell így megkeresni a belső arcot és utána

a legbelsőbbet is — ha van. De biztosan van: az „óstudás“ semmi mást nem mond, csak annyit, hogy áldozatos erőfeszítéssel megtalálható. Mit jelent ez —, valamiféle, a lélek belső regnumaiban végzett szókratészkedést?

Nem: a *közvetlenség* igazétét. Az érzékenység új formáira, új alakzataira van szükség, egy janzenista szelíd csökönységével ismétli-mondja ezután Szöcs e szavakat majdnem minden versében. Például: „Én, amikor szigony leszek, megsebzem az arcba zárt nevetéseket, hogy kiömöljenek vagy haljanak meg“ (*Anabelle és a betyár*); „Jaj nehogy valamilyen örömről bárki szeretetéről / lemaradjál“ (*Ügy tört össze a költő*); „Az ottani szórt, nehéz világosság pora azokat / nem dermeszti csak, kiket még életükben felöltöztettek szép szavakba...“ (*Third Impression*). Ezután a költészet empiriája érzelmi, a szó csak akkor közöl, ha előbb átjárt, mint ahogy a mákony íze is erőssége után jár. A versek befogadási receptjéről van szó, ha ez nem működik, általában a vers élettelen. Felmerülnek a *mi a költő* kérdései, olyan kérdések, amelyek Szöcs további fejlődésének igazi biztosítékai.

Egy versrétegre még ki kell térnünk: szürrealisztikus verseire (például *Kőgyökerek a fal mellett*). A nyelv még fel nem használt, el nem koptatott, közhelyé nem változtatott kincsei és meddőhányói váltak a *különös* képeivé. Az új jelentések feltárásának szintaktikai szimata vezeteti ujjongó magabiztossággal a nyelvi különösségek, torznak tűnő aszociációk használatában (Kántor Lajos észrevétele szerint — sokszor *költészetnek* kárára). Ez az élmény a reneszánsz nyelvfilozófia eufóriájához hasonlatos, amely már a dolgok beutazásának előfeltételeként tekinti a nyelvet, és tákolja. fúrja, faragja, mint Szöcs a „rossz, csikorgó úrhajót“. És milyen alapvetően meghatározza ez a világgépet és a tétéles erkölcsöt! Giordano Bruno így fogalmaz: „Egy pürrhóniánus azt mondta — ki tudja, nem a mi állapotunk-e a halál, azoké meg, akiket elhunytaknak mondunk, az élet? Éppúgy — ki tudja, nem áll-e a boldogság és az igaz üdvösség a mondat részeinek helyes összekapcsolásában és egymásutánjában?“ Megdöbbentő hasonlóságot mutat ez a mondat Szöcs ítéletével: „Nem lenni is csak egy alakja annak / amit, bár nincs, úgy neveznek, lenni“ — amit úgy is fel-foghatunk, mint alaptételt a képzeletnek a lírában elfoglalt helyére vonatkozóan. És ismét elemezhetetlen versek következnek, a dobuzdsai Holló-völgyében született kiváló *Third Impression, Amikor a kerecsen...* és a gyász komor, pompás ciklusa, az *Öt vers Evikének*.

Szőcs Géza tételeket is közül könyve végén, ezeket nem elemezzük, mivel nem versek. De egyik kiváltképpen megragadta figyelmünket, így szól: „Légy tisztá arra a folytonosságra, ami ezt a mondatot Asztalos István *Újlesztendő*-beli erkölcsi célkitűzéséhez kapcsolja. Ottani megfogalmazása: „En becsületes akarok maradni magam előtt is.“

Tudatossága és költői ösztöne majd megóvja Szőcs Gézát attól, hogy költészetének erőnei szélsőségekké váljanak. Lehetne teremtetett eszményeiből: az *érzékenység új formáinak kereséséből, közvetlenségvágýából* érzélgés, *választékos-ságából* szecessziós formajáték, *képzeletének gazdag és kifogyhatatlan világából*

céltalan szubjektívizmus és ezoterizmus. De e merev fogalmak: nem pusztá ijesztgetés.

Az igazi és egyetlen arc keresése folytatódik, és hisszük, hogy az olvasók megértik és értékesítik ezt az üzenetet, annál is inkább, mivel az azt hordozó költészet hazai magyar irodalmunk fejlődésének szükségszerű mozzanata és kultúránk jelensége, hiszen törekvéseivel Szőcs nem áll egyedül. A békeidők a problémákat „finomszerkezetűvé“ alakítják, e „finomszerkezet“ pedig a költészet számára a megközelítések sokaságát szolgáltatja. A művesebb-elvontabb költészet útján — amint bizonyítani igyekeztük — indult meg Szőcs Géza.

Egyed Péter

Molekuláris botanika

Gondolom, minden tudományt kedvelő olvasó könyvespolcán ott áll egy vagy több kötete a Kriterion kiadó *Korunk Könyvek* sorozatának. E népszerű és hasznos sorozat kötetei elsősorban a modern tudományos módszerek, az általános kutatási alapelvek és a különféle elméleti és gyakorlati eredmények, megoldások általános vetületeit tárják az olvasóközönség elé. S teszik ezt tudományos igényvel, anélkül azonban, hogy a részletkérdésekben elvesznének, mert céljuk ismertetni napjaink korszakalkotó tudományos felfedezéseit, ezek körülményeit, valamint következményeit a természet, a társadalom, a gondolkodás legkülönbözőbb területein.

Különös érzéssel tettem le a kezemből a sorozat egyik újabb kötetét, Szabó T.E. Attila könyvét.* Eddig ugyanis úgy tudtam-tapasztaltam, hogy minden botanikai könyv felsorolásokat, osztályozásokat és leírásokat tartalmaz. A klasszikus értelemben vett botanika túlságosan merev, nem követte elég rugalmasan a biológiai tudományok fejlődését, és első sorban a makroszkopikus leíró módszert alkalmazta. Egyre inkább égető szükség-szerűséggé vált a mikroszkopikus vizsgálatok eredményeinek integrálása az eddigi ismeretek zárt rendszerébe. A matematika, a fizika, a kémia és a technika legújabb eredményei meghatározólag hatottak a biológiai tudományokra is, és a megfigyelő, leíró, egyedi kísérletezés módszereit szervesen egészítették ki a molekuláris szemlélet következményei.

Kellemes meglepetésként hatott, hogy a szerző gyökeresen új szempontok szerint oldja meg a növényvilág bemutatását. Mintha a mottóul választott Szent-Györgyi-idézetet igyekezett volna gyakorlatba ültetni: „Akkor fogjuk valóban megközelíteni az élet megértését, amikor valamennyi struktúra és funkció valamennyi szinten [...] egyetlen egységbe olvad össze.“ Szabó T.E. Attila valóban szervesen olvasztja mondanivalójába a modern biológiai szemléletet, s így a molekuláris biológia, a biofizika és biokémia, a sejtján és szövettan, az ökológia és a számítógépes feldolgozás eredményei át- meg átszövik a könyvben tárgyalt botanikai kérdéseket. Ezáltal a szerző teljesen új megvilágításba helyez nagyon sok klasszikus ismeretet, és sikerül realisabb keresztmetszetét adnia a növényvilág rendszerének.

Rendkívül találó a könyv címe, amely két, az átlagolvasó számára gyakran ugyanazt jelentő fogalmat hangsúlyoz: *szerkezetek és rendszerek*. L. von Bertalanffy — a rendszerelmélet megalapítója — szerint a szerkezetek a felépítő elemek természetét, formáját és térbeli elhelyezkedését jelentik. A rendszer ennél több, mert figyelembe veszi az alkotórészek közötti kölcsönhatást, s ezáltal funkcionális szempontból jellemzi az építőelemek halmazát. A szerkezet és rendszer kapcsolata harmonikus összhangban jelentkezik Szabó T.E. Attila könyvének minden fejezetében.

A könyv tárgyát a szerző hat fejezetre osztva tárja az olvasó elé. A bevezető fejezetben érdekes időrendi táblázatot kapunk a legfontosabb botanikai felfedezésekről, valamint az ezekhez

* Szabó T. E. Attila: *Szerkezetek és rendszerek a növényvilágban*. Korunk Könyvek. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1975.

kapcsolódó eseményekről. Ez a fejezet tárgyalja a táplálkozási láncnak és az emberi népesség növekedésének kapcsolatát is — rávilágítva a botanikai kutatások nagy gyakorlati fontosságára és időszerűségére.

A második fejezet a szerkezet és működés szoros egységére vet fényt. A biológiai rendszerszemlélet szükségszerűségének és dinamikus fejlődésének bemutatása után a szerző áttér a molekuláris vonatkozásokra, s ezen az úton jut el a fitoszféra tárgyalásáig. A sejtszervecskék szerkezetének részletes leírását a sejtszerkezet, majd a szövetek szerveinek áttekintése követi. E szerkezeti tanulmányozást harmonikusan egészíti ki a működési jelenségek (formaképzés, anyagfelvétel, felépítés, lebontás, szervesanyag-termelés) vizsgálata. Mondanivalóját itt a kultúrnövények botanikai sajátosságaival, valamint mezőgazdasági szerepükkel zárja a szerző.

A következő fejezet a botanika, a biokémia, a genetika és a kibernetika összefonódásának jegyében álló, korszerű kutatások eredményeit ismerteti. Részletesen tárgyalja a növényi szervezetek információhordozóit: a nukleinsavakat, a géneket és a kromoszómákat, majd rámutat arra, hogy a perturbációk lehetőségei — az átöröklés függvényében — a mikro- és makroevolúcióban nyerne kifejezést. E tulajdonságokat az ember felismerte, és a nemesítés nehéz, több nemzedék munkáját igénylő tudatos folyamatában saját céljainak megfelelően próbálja átalakítani a különféle növényfajokat. Ehhez természetesen ismernie kell — lehetőleg tökéletesen — a génkészletet, és vigyázniia kell arra, hogy a természetes szelekció folyamán kialakult nagyon ellenálló fajok lehetőleg ne vesszenek ki. E szükség felismerése nyomán jöttek létre az ún. génbankok, ahol az egyre ritkuló fajok magjait őrzik és szaporítják korszerű módszerekkel.

A negyedik fejezet — *Rendszerezés* — a könyv legvitathatóbb része. És ez nem is meglepő, hiszen a botanikai rendszerezés új szempontjait és módszereit akarja itt bemutatni a szerző, ami távolról sem könnyű feladat. A felvázolt megoldások mindenesetre a modern molekuláris botanikai szemlélet jegyében fogantak, és ez a továbbfejlődés általános iránya. Ugyanitt kerül szóba a biológiai rendszertanok alapvető kérdése is: a „faj” fogalma. Abszolút igazságként fogadhatjuk el, hogy a természetben létezik a faj mint olyan növényi és állati egyedek összessége, amelyek egy adott rendszerezés szempontjából közös jegyekkel (sajátosságokkal) rendelkeznek. De bármely meghatározás a faj fogal-

mára csupán relatív lehet, mert a természet *végtelen* megnyilvánulási lehetőségeit *véges* formákba akarja szorítani. Kulcskérdésnek tartom ennek tisztázását, amit Szabó T.E. Attila kitűnően oldott meg, amikor leszögezi: „A faj fogalma általában két megközelítésben és négy formában használatos”, és „a faj morfológiailag meghatározható egység kell hogy legyen, mely azonos vagy kis mértékben eltérő génkészletet tartalmaz. És ez a génkészlet egymással termékeny kereszteződő populációkban fordul elő”. A növényi egyed fogalmi körének bemutatása és a rendszerezési munka jelentőségének ismertetése zárja a fejezetet. Ez utóbbira csupán egyetlen példa: manapság 370 000 élő növényfajt tartanak számon, de nem túlzó az a becslés sem, amely a növényvilág fajainak valószínű számát mintegy félmillióra teszi.

A következő fejezetben a hagyományos darwini koncepciót szövi át a szerző modern molekuláris okfejtéssel. E kapcsolati rendszer egyszerű gondolatokat eredményez, és egyes elemeiben a növényvilág evolúciójának olyan tudományos igényű magyarázatát tartalmazza, hogy érdemesnek találnám bővebb kifejtésre is egy újabb munkában. A bioszférában a növények egymás mellett, egymás fölött, sőt együtt élnek. E növénytársulások életének, belső funkcióinak tükrözését matematikai összefüggések objektív módon teszik lehetővé. Két vagy több faj együttélésének szabályait ugyanabban a biocönózisban matematikai eszközökkel határozták meg Lotka, Volterra, D'Anconna és sokan mások. Két faj kölcsönhatásának viszonyait (például ragadozó—áldozat) egy differenciál-egyenletrendszer megoldásai adják meg. Ám ez csak egy matematikai *modell*, amely megközelítőleg néhány fontosabb paraméter figyelembevételével írja le a valóságot. A darwini evolúciós tan éppen azért jelentett forradalmi változást, amint ezt száz év távlatából megállapíthatjuk, mert segítségével a fajok küzdelmét a létért ma már matematikai összefüggések formájában modellezhetjük. Darwin tehát a természet egyik alapvető törvényszerűségét fedezte fel, amelyet mi most objektív módszerekkel próbálunk tanulmányozni.

A zárófejezet a konkrét gyakorlati számítások módzatainak szenteli a legnagyobb teret. Bemutat néhány számítógépes programot (magától értetődően FORTRAN programozási nyelven, mert ez ma a tudományos eredmények feldolgozásának és kiértékelésének általánosan elfogadott számítógépes nyelve). Az elektronikus számítógépek óriási léptekkel törnek előre, hatolnak be a tu-

domány és a technika legkülönbözőbb területeire, s így eljutottak a botanikához is — amint erről és ennek eredményeiről a szerző e fejezetben tudósít.

A könyvben tárgyalta 17 ábra és 10 táblázat egészíti ki. Az ábrák anyaga sematikus, de kitűnően tükrözi a lényegét, és ezáltal elősegíti a tényanyag elmélyítését. A táblázatokat sűrített formában hatalmas mennyiségű információt tartalmaznak, ahol még a szakember is bőven kap böngészni valót. Nagyon helyesnek találom az ábra- és táblázatjegyzék, valamint a részletes név- és tárgymutató beiktatását a könyv végére.

Amint az egyes fejezetek bemutatásából is kiderülhetett, Szabó T.E. Attila elsősorban a molekuláris szemléletet igyekezett érvényesíteni. De tisztázni próbált a növényvilággal kapcsolatban olyan gyakorlati kérdéscsoportokat is, mint a mezőgazdasági és ipari vonatkozások, az élelmezés problémája, az anyagok körforgása, a környezetvédelem, a nemesítés stb. Nagyszerűen kapcsolta össze a különböző tudományágak eredményeit: „A genetikai programvezérléshez kapcsolódó biokémiai rendszerek folyamatosan ellenőrzik a szervezet belső paramétereit, megindítják vagy megállítják, késleltetik vagy gyorsítják az osztódást, adott időkben bekapcsolják a sejtfal állapotát vagy a sejt tartalmát befolyásoló, meghatározott enzimsziszterek szintézisét, és ha elérkezett az ideje, érett sejtékként, a differenciálódott szövet részeként rögzítik a sejtet, meggátolják a további osztódást.“

Egy mondatban utal itt genetikára, kibernetikára, termodinamikára, citológiára, hisztológiára, morfológiára, fiziológiára oly módon, hogy nem érezzük a gondolati törést. Szabó T.E. Attila könyve is igazolja, hogy ma a tudományágak élénk összefonódásának vagyunk tanúi, és csak azok tudnak lépést tartani a legújabb tudományos kutatásokkal, akik legalább a minimális ismeretekkel rendelkeznek a különféle határtudományokból.

Mint minden könyvben, ebben is vannak hibák: egy helyen (42.) például 45 milliárd évvel ezelőtre teszi a földi élet megjelenését, amit ma hozzávetőleg 4 milliárd évre becsülünk; másutt (43.) a fotoszintézis megjelenését 12 milliárd évre „taksálja“, holott ez mai tudomásunk szerint mindössze 2,7 milliárd év. Am ezek nyilván csak apró elírások (esetleg sajtóhibák) és keveset vonnak le a könyv értékéből, melyet az egyik legsikerültebb hazai magyar nyelvű tudományos munkaként tarthatunk számon.

Szabó T.E. Attila nem első könyvével jelentkezik az olvasóközönség előtt. Jó tollú szerző, aki hatalmas tényanyagát a tudományosság igénye mellett közérthető formában adja elő. E könyv is kiváló példája annak, hogyan kell tudományos kérdésekről modern felfogásban és közérdeklődést keltően írni. Nagyon hasznosnak tartanám hasonló felfogásban és stílusban írt könyvek megjelentetését az állattan, a növényélettan, az állatélettan, az ember anatómiája és élettana terén elért újabb eredményekről.

Vincze János

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

GABRIEL LIICEANU: TRAGICUL, O FENOMENOLOGIE A LIMITEI ŞI DEPĂŞIRII

A könyv nemcsak hazai, de — tudomásunk szerint — nemzetközi viszonylatban is hézagpótló. Szerzője arra vállalkozott, hogy megírja a hiányzó marxista tragédiaelméletet. Az igényes kísérletet a következő felismerés ösztönléte: bármilyen próbálkozás a tragikum kiküszöbölésére valójában azt jelenti, hogy a végességének tudatában lévő lény tagadja meg saját ontológiai meghatározottságát; lemondva a tragikumról, az ember arról mondana le, hogy autentikusan élje egyéni és történelmi életét.

A könyv végén alapos, mind a klasszikus, mind a modern szakirodalmat felölelő kritikai bibliográfiát kapunk, amelyben a szerző — többek között — D. D. Roşca felfogásához való viszonyulását is tisztázza. Liiceanu kifejti, a *Tragikus lét* azért áll igen közel hozzá, mert Roşca számára a tragikum az ember megkülönböztetett jelentőségű létformája. Unamuno mellett csak D. D. Roşcánál található

meg az a szemlélet, amely a tragikum elemzését egyetemes metafizikai vízióvá tá-
gítja. Ez pedig elkerülhetővé teszi a képmutató optimizmus üres lelkendezéseit csak-
ügy, mint a javíthatatlan borúlátás gyászos lírizmusát.

„A marxista filozófia, akárcsak a keresztény bölcselet, lényegében tragikum-
ellenes volna (Steiner, 1961), a szocialista társadalmak pedig elleneznék a tragikum ku-
tatását (Brereton, 1968). Amikor a marxizmust egy földi paradijsom elméletévé
változtatják, s a tragikumnak a viszonylagos határok abszolutizálásával történő fel-
számolását, illetve annak egy világi függelékét látják benne, akkor rendszerint
egy álmarxizmust vesznek tekintetbe. Ez utóbbit két vulgarizáló törekvés jellemzi:
az önelégült ember lelkületéhez tartozó optimizmus, az üres lelkendezés, amely
nincsen tudatában a lét korlátainak, sem pedig a minden elért szint viszonylagos-
ságának, ez a történelmet valaminő célokkal rendelkező folyamattal való azonosítás.
E felfogás szerint a történelem a cél elérésével meg is szűnik.

Annak tisztázásához, hogy milyen úton-módon fogadja be a marxizmus a
tragikumot, le kell mondanunk az egzisztenciális határok fölött átsikló álszent
optimizmus modelljéről. Arra is emlékeztetnünk kell, hogy a történelemre alkal-
mazott dialektika szelleme szerint minden kitűzött és elért határt csak viszonylagos-
nak, tagadhatónak szabad felfognunk.“

„A tragikum jelenségének marxista értelmezése kettős megközelítést igényel:

1. Egyfelől a marxista filozófiát betűje és szelleme szerint minden sematikus,
egyszerűsítő és idillikus értelmezéstől tisztán kell felfognunk. Ehhez olyan filo-
lógiai és hermeneutikai szövegkutatásra van szükség, amely a jövő társadalmáról
s az emberi egyéniségről szóló koncepcióra utalva bebizonyítja, hogy

a) a marxizmus nem csupán a történeti pragmatikával és szociológiával
meghosszabbított hegelianizmus, s ebből következik, hogy a kommunizmus sem
lehet a történelemben tetet öltött Abszolútként e történelem dialektikájának nyil-
vánvaló cáfolata. [...]

Az így felfogott kommunizmus nem tökéletes, hanem tökéletesíthető társada-
lom (Wald). Egy ilyen koncepció lehetővé teszi az abszolút igazságosság, szépség és
jószág idillikus filozófiájának meghaladását, lehetővé teszi a keresztény felfogás-
sal való azonosítás elkerülését. Ne értelmezzük tehát a jövő társadalmát azzal a
gyermetegen kezdetleges naivitással, amely a mese pszichológiáját viszi át az érté-
kek világára, s a különböző tájak földrajzának megfelelően osztogatja a jót s a
rosszat, az igazságot s a jogtalanságot, a boldogságot és a szenvedést. [...]

b) Ha a szenvedés is osztozik »az összes emberi érzékek elidegenedése törté-
neté-ben (Marx), s úgy idegenített el önmagától, mint magának az elidegene-
désnek a szenvedése, ez azt jelenti, hogy »az összes emberi érzékek és tulajdon-
ságok teljes emancipálása« vissza fogja helyezni — az örömmel való egyenletben —
a szenvedést az emberi lények birodalmába mint igazságának egyetlen helyére. [...]

2. Másfelől, a tragikum jelenségét a maga dialektikus és paradoxális mivolt-
ában kell megragadnunk, ami feltételezi annak megértését, hogy

a) a tragikum nem akármilyen, hanem a legfőbb rossz, s így képes a jóba
való átcsapásra és a legszélesebb értelemben vett alkotáshoz tartozó feszültség
megteremtésére;

b) a tragikum nem akármilyen szenvedést okoz, hanem a legnagyobbat, azt,
amely örömbé lendülhet át, a lélekben előidézzi az átélés optimális feszültségét,
képesé teszi az embert arra, hogy a legteljesebb mértékben kibonthassa adott-
ságait.“ (Editura Univers. București, 1975.)

G. E.

KASSÁK LAJOS: CSAVARGÓK, ALKOTÓK

Egy nagyívű írói-művészi pálya kevéssé ismert, de sokat vitatott pászma-
ját mutatja be Kassák irodalmi tanulmányainak, kritikáinak és vitacikkeinek ez az
első gyűjteménye. A nemzetközi avantgarde és a XX. századi modern magyar
irodalom fontos dokumentumai kerülnek az olvasó kezébe, nyilván olyan írások
is köztük, amelyeket már meghaladott az idő. De nem kevés azoknak a Kassák-
tanulmányoknak a száma, amelyek nem csupán történelmi tanúságtételként, ha-
nem többé-kevésbé időszerű esztétikai-kritikai eszme-futtatásként olvashatók ma
is, a Kassák körüli összecsapások nyugvása idején. Íme, egy részlet *Önarckép —
háttérrel* című, emlékező tanulmányából:

„Ezer kifogást emeltek ellenem, akik verseim első szavától az utolsóig ilyen
vagy olyan ritmikai szabály szerint nem tudták végigskandálni soraimat. Az el-

hangzott gúnyolódást és támadást elsősorban azoknak a kritikusaimnak köszönhettem, akik kész formulákkal közeledtek az eléjük kerülő műhöz. Dogmatikusan hiányolták azt, ami nincs benne az alkotásban, és hibáztatták, ami benne van. A mű csak alkalmul szolgált nekik ahhoz, hogy elmondhassák merő okoskodáson alapuló teóriájukat.

Persze, voltak más mentalitású és más felfogású kritikusaim is, és ilyenek ma is vannak. Őket szokták alkotó kritikusoknak nevezni. Kibontják a mű érzelmi és értelmi tartalmát, megértik formaszervezetét, és feltárják, indokolják hozzájuk való viszonyukat. Hatni hagyják magukra a művet, s végül nem fellebbezhetetlen szentenciát nyilvánítanak ki, hanem vallanak, nemcsak a megkritizálandó objektumról, hanem saját kritikai képességükről is. Az ilyen kritikusokra többek között az is jellemző, hogy nemcsak a fémjelzett halottakkal, hanem a védekezni tudó, még mindig alakulóban lévő élőkkel is behatóan, mellékgondolatok nélkül foglalkozni mernek. Az ilyen kritikusok követhetnek el tévedéseket, de mindenkor készek azokat a nyilvánosság előtt megkorrigálni.“ (*Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1975.*)

K. L.

MICHEL DEGUY: RELIEFS

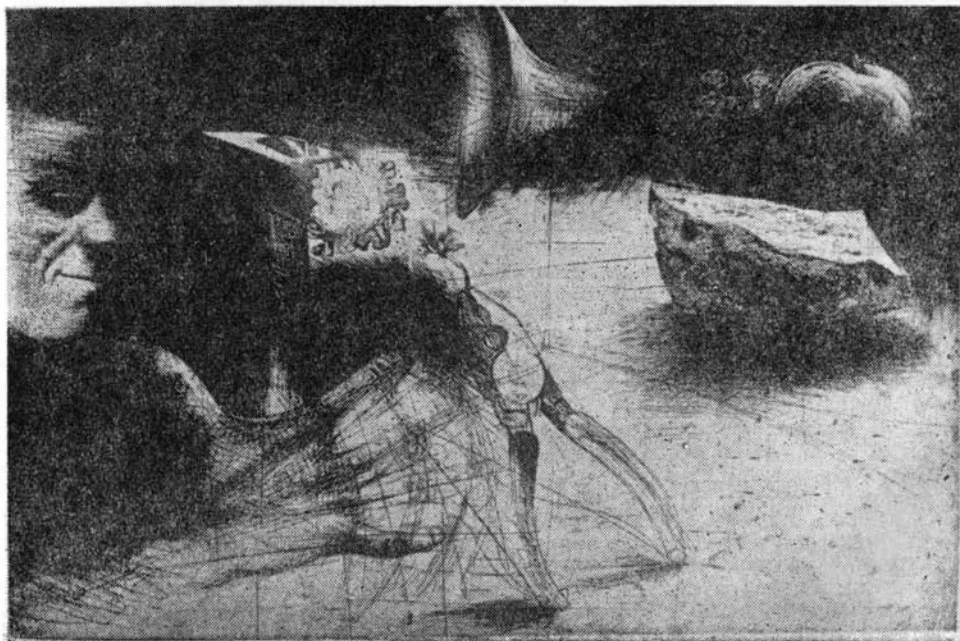
Kötetnyi verssel jelentkezett 1959-ben, s ezt követte Thomas Mannról írott könyve, melyről így vallott később a szerző: „Ez az érdeklődés abból az időből származik, amikor [...] a mítikus alapokhoz való humorisztikus viszonyulás izgatott, a judeo-keresztény hit ironikus relativizációja, a polgárnak az az igénye, hogy a tűzzel játszassék anélkül, hogy megégetné magát, vagyis csekély befektetéssel »a nagy európai kultúra« megközelítésének egyik módja. [...] kikapcsolódás-féle volt ez együttal Heidegger olvasása közben.“ Deguy 1973-ban „visszatér“ a költészethez: más úton, persze. Nyelvkritikai nagyszessét ír *Le tombeau de Du Bellay* (Du Bellay síremléke) címmel, a XVI. századi Pléiade-nak arról a költőjéről, akitől a modern francia lírát eredeztetik. A könyv megjelenésekor a bábérosztogatásban egyébként meglehetősen fukar francia kritika a nagy szellemi eseményeknek kijáró ünnepet ült. Legújabb könyvét Michel Deguy francia és külföldi lapoknak adott nyilatkozatokból, előző könyvei kritikáiból, művészien megmódolt értekezésekből és tudósan rafinált prózai költeményekből állította össze. Sokoldalúsága, az a szellemes játékosság, amellyel hallatlan erudícióját kezeli, olyan, valóban új típusú alkotónak mutatja Deguyt, akinél nem lehet, nem is fontos elkülöníteni a megismerést művészi szintézisbe sűrítő teremtetőt az analitikus kritikai elmétől.

„Az olvasó Kafkát, Joyce-t, Musilt, Borgest olvassa... Miért? Mert előnyben részesíti a mesét, amely visszavezet a megvilágíthatatlanhoz (Kafka kifejezése), a narratív jelentés titkos gyönyöréhez. Az értelem a narráció gyönyöre, az empirikus okozatiság összefüggéséé a logikai szigorral, mint ürügy »a küszöbönálló revelációra« (Borges); mimitikus valóságábrázolásban »hihető« vezetője a megálmodott-majdnem-pontosságnak. Értelem? Az, ami kommentálható egy nyelvtanilag szabályozott közlésen belül, úgy, hogy a mondat alegységeire, s egymást helyettesíthető kijelentésekre bontjuk, vagyis lefordítjuk arra a nyelvre, amelyen írták, tehát más nyelvekre is; majdhogynem azt mondtam: kritizálhatjuk. (Ez visszavet bennünket »a kritika« valamikor szinkronikus rendszeréhez; példát mondok: vegyünk egy olyan fogalom párt, mint a »hamis—hiteles«, s ez az ideológiai ellentétpár egy nemzedéktől, időben az 1940—1960-as évektől datálódik; minket nem annyira ezeknek a fogalmaknak az »önmagukért való« egymást kizáró ellentétessége foglalkoztat, az, ami oly sok, ma már elült »szenvedélyes vitát« táplált [ó, ha elolvashatnók egy egész korosztálynak például a Sartre—Camus rendszer idején írott irodalmi és filozófiai »disszertációját«!], mint inkább eltérése a következő színre lépő homológ szópártól, a következő nemzedékre jellemzőtől; de ezt a különbséget csakis diakronikusan foghatjuk fel).“

„Mi is a szöveg? A kérdés, mint ontikus-ontológikus, előírja a választ. Szövegről beszélni, meghatározását keresni, így, hogy lényegének kérdését vizsgáljuk, azt a módot, ahogyan levőként léteznek, annyi, mint a metafizikai problematikához folyamodni; és ha *így* tesszük fel a kérdést, valóban oda(vissza)kanyarodunk, ahol ez a radikális metafizikai komplexitás mint olyan hasonlatos minden létező dolgokéhoz. Olyanformán közmegegyezésünk középkori értelemben vett, vagyis az »ens, unum, verum, bonum, convertuntur« ajánlata szerint való transzcendentaliz-

musa a priori meghatározza azt, amiből annyi tudást válthatunk fel esztétikai kifejtésekké, amennyit csak akarunk, s maga a szöveg, amennyiben van (ens), rendelkezik *egy-léttel, igaz-léttel, szép-léttel és jó-léttel*, amelyek beválthatók az ő levés-létére: az onto-teológiaiánál mondott gyökérnél ragadjuk meg az esztétikai kategóriákat (vagy ők ragadnak meg bennünket), s mindannak a megítélését, ami írott, »beleértve« századok sorának irodalmát; de talán nem a századok századait. Egy szöveg, a szöveg annyiban lesz tehát modern, amennyiben mentesül ettől a problematikától — melyhez negatív értelemben mindig is tartozott, nem tartatván (immár) sem *egy-*, sem *igaz-*, sem *jó-*, sem *szép*nek; hanem sokszorosnak, kitaláltnak, formátlannak, erkölctelennek. Csakhogy az a néhány észrevétel, amelyet itt figyelmükbe ajánlok, ha ugyan nem lankad máris ez a figyelem, éppen a »nem kecmergünk ki egykönnyen; ne játszuk meg, hogy a vonalon túlról beszélünk« közhelyén reked meg; fékentartva a fiatalos gögőt, amely azt-hiszi-hogy megtalálta, mert szójátékokat farag, játékkártyákká szabadalja a szóban forgó könyvet, központtalanít, nagybetűsit, heterografizál stb. Ami nem jelenti azt, hogy én el-lene lennék mindennek.“ (*Éditions D'Atelier. Paris, 1975.*)

Sz. J.

Szilágyi Zoltán: Szerszámok ünnepe